

ASPECTE ALE ISTORIEI MANAGERIALE MILITARE ȘI GÂNDIRII MILITARE PÂNĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA.

VICENZIO BERCHIU¹

Abstract

This article presents aspects of the military managerial history and art, from antiquity up to the end of the 19th century. Both, military management and art are deeply rooted in the human evolution. The two sciences had a parallel development being closely linked to the economic development and social transformations of humanity. Though, from the beginnings and up to the 20th century, military management was not considered a science, it still existed under another name, the art of leading.

Încă din cele mai vechi timpuri, oamenii au simțit nevoia să cunoască ce se va putea întâmpla în viitor, la ce să se aștepte de la acesta. Soarta indivizilor și colectivităților, ce nici în timp de pace nu era prea sigură, era în timp de război cu totul la cheremul hazardului sau al învingătorilor. Așa se explica de ce angajarea războaielor a fost însoțită pretutindeni de practici oculte, menite – în credință vechilor popoare – să ridice valul ce acoperă viitorul și să favorizeze obținerea victoriei și prin aceasta, a posibilităților de a pune mâna pe cârma destinului. „Etrușcii și după ei, romanii, căutau să descopere mesajul viitorului în configurația măruntaielor animalelor sacrificate, dacii trimeteau soli la Zamolxis, grecii se adresau oracolelor etc.” Profeții au recurs inclusiv la comandanți conștienți de talentele lor, ca Alexandru cel Mare, care s-a folosit de oracolul din Delphi pentru a afla ce-i rezervă viitorul, înainte să înceapă războiul cu imperiul persan.

Prin gândire militară înțelegem „totalitatea ideilor concepțiilor, teoriilor și doctrinelor care abordează fenomenul într-o epoca dată”². Într-o altă accepțiune gândirea militară „...este constituită din ansamblul cunoștințelor, concepțiilor, tendințelor privitoare la fenomenul militar în dinamica lui, la domeniul și problematica vieții militare”³

¹ Academia Forțelor Aeriene „Henri Coandă”

² * * *, *Lexicon militar*, Editura Militară, București, 1980, pag. 341

³ Col.dr. Soare Corneliu, *Istoria gândirii militare românești*, Editura Militară, București, 1974, pag. 9

Cu vremea, explicațiile mistice, voluntariste, mecaniciste ce s-au dat cauzelor și esenței războaielor au început să cedeze locul unor justificări tot mai realiste, mai ales atunci când s-a descoperit natura lor politică. Pentru statele majore se deschide astfel posibilitatea elaborării cu anticipație a planurilor desfășurării viitoarelor războaie, primele astfel de planuri fiind întocmite de tatul major al armatei prusiene – sub conducerea lui Moltke – pentru războiul împotriva Austriei (1866).

Proгноza și planificarea au fost considerate de unii autori ca fiind funcții ale conducerii, iar alții le-au considerat atribuții. La o analiza mai atentă, putem aprecia că, indiferent cum le-am cataloga din punct de vedere teoretic, ele sunt în esență activități pe care, de regula, le îndeplinesc managerii, pe toate treptele și în toate sferele vieții social-economice. „Orice manager este responsabil de reușita luptei pe care o poartă și trebuie să aibă forța de a observa, studia punctele forte și slăbiciunile concurenței și de a contraataca, adeseori surprinzător, fiind convins că lumea afacerilor este total imprevizibilă, plină de riscuri și, nu în ultimul rând, perfidă, meschină, înșelătoare. Într-un singur cuvânt, „dura”!...Având în vedere că lupta pentru existența și supraviețuire este din ce în ce mai acerbă, un bun manager trebuie să fie cel mai eficient, cel mai capabil să câștige.”

După cum ne arată istoria, în armate, în cadrul cărora au fost reunite în mod organizat, din cele mai vechi timpuri mase mari de oameni, s-au întocmit primele planificări pe termen lung. La baza lor au stat anticipările cu privire la inamici și modul probabil de desfășurare a acțiunilor de luptă (militare). Aceste anticipări, generate de o gândire istorică, gândire militară, corelată cu metode intuitive de explorare a viitorului, au concordat destul de rar – nu numai în perioade mai vechi, dar și în perioade mai recente – cu desfășurarea reală a războaielor. Cauzele nereușitelor au fost complexe, una dintre ele fiind modul liniar în care s-au analizat sistemele militare. În acest sens, orientarea are o importanță deosebită, mai ales în domeniul militar. Nu degeaba Napoleon o denumea „Steaua mea”, Alexandru cel Mare „Speranța mea”, Iulius Caesar „șansa mea”, iar Erwin Rommel „senzația de a avea totul în vârful degetelor”.

Generații întregi au vorbit despre *instinctul* de prevedere, despre *talentul* de conducător, despre *intuiția* strategiei. În zilele noastre, acestea se cer completate cu metode și tehnici de investigare riguroasă, singurele care permit orientarea în masa uriașă de informații, în continua modificare, cu care suntem confrunțați în fiecare zi. Scientizarea și tehnicizarea prognozei (previziunii) și planificării militare apar ca o necesitate caracteristică epocii contemporane.

Inepuizabila sursă de valori cognitive, etice și ostășești, istoria militară națională și universală și, în perimetrul acestora, istoria gândirii militare, rămâne incontestabil un tezaur de învățăminte și experiență dinspre trecut spre prezent și viitor.

Prin realizările ei teoretice, gândirea militară este o parte a culturii cu un pronunțat caracter specific. La prima vedere, s-ar putea considera ca ea reprezintă un domeniu de stricta specialitate rezervat abordării războiului sub aspectul concretizat în organizarea și desfășurarea acțiunilor de luptă. O cercetare mai atentă arată că sfera gândirii militare este mai largă, ca în decursul istoriei ea a exercitat o influență notabilă asupra gândirii politice și sociale, a relațiilor dintre state, a adus contribuții de seamă la înțelegerea problemelor războiului și păcii, a generat implicații majore de ordin științific, tehnic, economic și de alta natură.

Prin gândire militară înțelegem „totalitatea ideilor concepțiilor, teoriilor și doctrinelor care abordează fenomenul într-o epocă dată”.

Intr-o altă accepțiune gândirea militară „...este constituită din ansamblul cunoștințelor, concepțiilor, tendințelor privitoare la fenomenul militar în dinamica lui, la domeniul și problematica vieții militare”.

Ea reflectă condițiile social-istorice concrete, integrându-se în concepțiile filosofice, politice, sociologice etc. ale unei epoci. Această problematică a managementului militar se referă la lupta armată, instituția armată (origine, evoluție, rol, caracter, organizare, instruire și conducere); factori care determină sau influențează pregătirea, desfășurarea și rezultatele confruntărilor armate; natura și aspectele relațiilor dintre factorii materiali și spirituali, obiectivi și subiectivi în război etc.

Contribuții importante la progresul gândirii militare și a managementului militar într-o epocă istorică dată aduc, desigur, descoperirile științifice, economice, politice, psihologice, filozofice, istorice, tehnice, la care se adaugă cele ce răspund necesității de cunoaștere. În cadrul acestora un rol esențial revine științei militare care s-a cristalizat abia în epocă modernă.

Ca noțiune științifică a apărut în literatura militară din Grecia antică sub denumirea de polenike tekné – arta războiului. Datorită accepției sale largi, tekhné poate fi tradus atât ca meșteșug cât și ca știință și artă.

Se conturează treptat și conținutul artei militare: pregătirea războiului, tactica, planificarea și executarea operațiilor militare - adică arta comandantului militar. Cu acest conținut arta militară și managementul militar datează încă din secolul al IV-lea î.e.n., perioadă din care ne-a rămas, fragmentar și în cel mai vechi manual de artă militară, în limba greacă.

Firește, arta militară și managementul militar, moștenită din generație în generație, deci și gândirea militară, este mult mai veche decât scrierile generalizatoare în acest domeniu. În forma sa primară, gândirea militară și managementul militar are aceeași vechime ca și războiul și se poate reconstitui parțial pe baza acțiunilor militare cunoscute, având deci ca izvor principal datele și informațiile, surprinzător de bogate pentru unele perioade, din scrierile istorice. Principiile teoretice ale strategiei și tacticii din perioadele ulterioare au ca sursă principală tot analiza acțiunilor concrete de luptă.

Primele elemente și manifestări ale gândirii militare și managementului militar le găsim în mitologiile antice, în marile epoci ale Orientului și Occidentului, apoi în operele filosofilor, istoricilor și mai târziu, în diversele scrieri militare. Dintre lucrările de teorie și arta militară enumerăm: *Arta războiului* (Sun Tzi) *Anthasastra* (Kautiliya), *cum trebuie să se apere cei încercuiți* (Eneas Tacticianul), *stratageme* (Sextus Iulius Frontinus). *Conducătorul de oști* (Onasandru), *tactica* (Flavius Arrianus), *Arta militară* (Flavius Vegitius Renatus) și *strategia lui Mauricius*, care mai târziu a fost tradus și publicat sub titlul *Arta militară*.

Potrivit surselor existente, Sun Tzi a trăit în secolele VI-V î.e.n., fiind recunoscut ca o autoritate pe tărâmul gândirii militare. Născut în statul Ci, el și-a desfășurat însă activitatea în statul U, ale cărui armate le-a condus în mai multe campanii.

Opera sa „*Arta războiului*”, cunoscută și sub denumirea de „*Cele treisprezece articole despre arta războiului*”, reprezintă, începutul în planul managementului militar și a gândirii militare sistematice, constituită în concepte, idei și încearcă să realizeze un instrument de orientare a conducerii trupelor în luptă. Lucrarea sa reflectă condițiile istorice ale lumii antice și este influențată, mai ales în plan meteorologic, de școlile filosofice chineze din acea vreme, în special de sistemul filosofic al lui Lao Tzi.

Sursele de referință atesta ca Sun Tzi s-a afirmat cu autoritate pe tărâm militar, acumulând o bogată experiență în calitate de comandant al armelor statelor U, pe care le-a condus în mai multe campanii. În epoca sa războaiele cunosc o frecvență și o amploare sporite, depășind faza ciocnirilor improvizate, armatele capătă un caracter permanent, iar ducerea acțiunilor de luptă impune apariția unor reguli și procedee noi, întemeiate pe principii raționale, menite să asigure pregătirea corespunzătoare a comandanților și trupelor.⁴

Înțelegând aceasta necesitate, Sun Tzi sintetizează în opera sa idei esențiale ale managementului militar și a gândirii militare, artei militare chineze din antichitate.

Am putea spune, la prima lectură, că Sun Tzi tinde către o abordare „științifică” a managementului militar și a gândirii militare, în sensul unei științe pozitive. La o analiză mai atentă se vede însă că o asemenea concluzie nu se justifică, iar expresia ca atare nu este folosită în „*Arta războiului*”. În schimb, întâlnim adesea termenul de experți în arta militară, care semnifică atât un nivel de cunoaștere, cât mai ales o competență practică, o „măiestrie” în organizarea și ducerea acțiunilor de luptă.

Managementul militar și gândirea militară, după prăbușirea antichității europene a avut o dezvoltare sinuoasă, funcție de condițiile socio-economice ale acelor timpuri.

---

⁴ Sun Tzi, *Arta războiului*, Editura Militară, București, 1976, pag. 43

Concepțiile privind organizarea în arta militară a armatei bizantine în secolele VII-IX aminteau de armata romană din epoca imperiului numai prin expresiile de comandă și prin unele denumiri organizatorice: numerus, tribunus, magister militum s.a.

Literatura militară din secolele V-VI, reprezentată de scrierile lui Urbicius precum și ale lui Anonymus Byzantinus de pe timpul domniei lui Iustinian (527-565), se caracterizează prin reflectarea situației din Roma epocii târzii. Amândoi – în primul rând Urbicius care se auto-considera un diletant în arta militară – pledau pentru aplicarea tacticii legiunilor romane la condițiile schimbate. Deși lucrarea celui de-al doilea a prelucrat în special probleme tactice, ea a fost totuși concepută ca o parte constitutivă a unei scrieri mai ample despre stat și respectiv, politică, punând în relief, pentru prima oară în gândirea bizantină, legătura indisolubilă dintre problemele militare și cele politice.

În ultima parte a secolului al VI-lea situația Imperiului bizantin s-a înrăutățit cu repeziciune. Pierderile suferite în războaiele cu perșii, arabii și longobarzii impuneau necesitatea modernizării organizației și a managementului militar a imperiului. Prima și cea mai importantă reflectare a acestei politici de reforme militare este lucrarea „Strategikon”, atribuită lui Mauricius.

Scopul acesteia a fost punerea la îndemâna comandanților de oști a unui manual practic ușor utilizabil. De aceea, pe lângă prezentarea principiilor generale ale ducerii războiului, aceasta lucrare se ocupa pe larg atât de problemele tacticii, strategiei, cât și de organizarea socială și militară a popoarelor și țărilor vecine.

Organizarea militară a Imperiului bizantin s-a transformat din nou, aproape în întregime, în secolul al VII-lea. Importanța infanteriei a crescut din nou. Schimbările intervenite în situația strategică a Imperiului, precum și în organizarea armatei sale au făcut ca în secolul al IX-lea multe din ideile lui Mauricius să fie depășite, motiv pentru care împăratul Leon al VI-lea (886-912), a întocmit un nou manual militar, ținând seama, bineînțeles, de schimbările intervenite între timp.

Valoarea lucrării rezida din fondul ei teoretico-militar, încercând să clasifice noțiunile de baza ale artei militare, ale științei militare. El identifica știința militară cu strategia, iar arta militară cu tactica. Pe baza operelor clasicilor militari din antichitate (Onosandros, Aelianos, Arrianus, Vegetius ș.a.), precum și pe baza experienței de război din propria sa epocă, el face nenumărate constatări valoroase, de importantă principială, privind legătura indisolubilă între stat, politica și armata, ca și despre scopurile și caracterul războiului și nu în ultimul rând, despre rolul comandantului-managerului de oaste. Pe ruinele orașelor Imperiului roman și în alte regiuni ale Europei, începând cu secolul al III-lea se afirma o nouă orânduire socială, feudalismul.

Deoarece majoritatea conducătorilor- managerilor de oști aveau o pregătire sumară în întreg evul mediu au predominat elementele gândirii militare practice – empirice, legate indisolubil de situația și acțiunile militare întreprinse în acea epocă, gândire neexprimată în gândiri teoretice, ci concretizate aproape exclusiv în acțiunile conducătorilor de oști. În acest sens, se cuvine menționat că, pe fondul întunecat al cursului evenimentelor din evul mediu, în planul gândirii militare și managementului militar se remarcă totuși Machiavelli (1469-1527). Aplicând concepțiile sale politice și în domeniul militar, Machiavelli considera armata drept unealta unei puternice forțe statale. În „*Il Principe*” și „*Arte de la guerra*” el a supus criticii sistemul mercenariatului și a recomandat înlocuirea acestuia cu o armată permanentă pe baza serviciului militar universal, subordonată suveranului. În „*Tratatul de arta militară*” sunt prezentate principalele sale idei privind organizarea armatei, instruirea ei, dotarea cu armament, calitățile comandantului-managerului de oști.

Se cuvine să menționăm aici că din aceeași perioadă în care a fost scrisă celebra sa carte „*Il Principe*” datează și cunoscuta lucrare „*Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul sau Theodosie*”, scrieri pe care mulți comentatori le aseamănă, prin structura și factura lor, prin sistemul de gândire politică, etică și militară, cartea voievodului român a constituit astfel, o lucrare de valoare europeană pentru acea perioadă din punct de vedere managerial militar.⁵

Procesul dezvoltării economice și sociale, care începuse mai demult, s-a accelerat în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea, orânduirea socială feudală apropiindu-se de apogeul ei, ca și de iminenta dispariție, căci în cadrul ei apăruseră germeii capitalismului. Ei se zăreau nu numai în dezvoltarea industriei, ci și în creșterea puterii politice și materiale a orașelor și burgheziei.

Această epocă este deosebit de bogată în evenimente politice și militare și într-o dezvoltare a managementului și artei militare.

Datorită marilor umaniști și descoperirilor geografice, tezaurului culturii antice, răspândirii cărților tipărite a avut loc dezvoltarea tuturor științelor, inclusiv a managementului militar și a gândirii militare. Unele fenomene noi cum ar fi înființarea în Germania a primelor armate regulate, precum și apariția „armatei noului model” a lui Cromwell, prima reprezentantă a armatei revoluționare burgheze, nu schimbă esențial imaginea artei militare a epocii.

Sunt edificatoare în acest sens scrierile militare ale lui Blaise de Montluc (1502-1577), gânditor militar mai puțin celebru ca Machiavelli, dar în ale cărui „*Comentarii*” găsim importante elemente de teorie a artei militare,

---

⁵ Col.dr. Simion Pitea, col.dr. Gheorghe Tudor, *Pagini din gândirea militară universală*, vol. I, Editura Militară, București, 1984, pag. 10

acoperind o ampla problematică și dovedind o profundă cunoaștere a fenomenului militar al epocii sale.

De numele lui Mauriciu de Orania și al vărului său, Wilhelm Ludovic Hessen – prințul de Orania –, se leagă înființarea în Europa a primei armate regulate. Reforma militară de mari proporții a fost precedată de cercetări atente, în domeniul managementului militar.

Gândirea militară a epocii a reflectat, și de data aceasta, cu precădere evoluția artei militare și a managementului militar. Avântul științelor naturii, ale filosofiei a influențat, de asemenea gândirea militară. Marile descoperiri științifice ale lui Leibnitz și Descartes, Lomonosov și Newton, Laplace și Euler au prezentat în fața oamenilor o lume a legităților.

Operele lui Hobbes, Grotius, Lipsrus, Saint-Simon și ale altora au lărgit sfera de interes a specialiștilor militari. În opoziție cu literatura militară din secolul anterior, în care a predominat problematica aspectelor formale în pregătirea de luptă și analiza formațiunilor tactice, neglijând alte aspecte majore, Montecuccoli, Frederic al II-lea, Lloyd, Guibert s-au ocupat și de strategie, de natura războaielor. Savanți de seamă, ca Leibnitz (1646-1716), Voltaire (1694-1778) sau Spinoza (1632-1677) au rezervat un spațiu larg, în scrierile lor, problemelor teoretice militare.

Trei tendințe se desprind în planul managementului militar și a gândirii militare la sfârșitul secolului al XVIII-lea:

- una conservatoare care preconiza revenirea la ideile și principiile artei militare greco-romane, făcând doar adaptări temporare principiilor constante ale acesteia;
- a doua izvorăște din experiența bătăliilor purtate de Frederic al II-lea: disciplina, automatism perfect al oamenilor, considerați simple instrumente fără suflet, importanța exagerată acordată artileriei;
- a treia tendință se baza pe oameni, pe sentimentul lor civic și național, recurgându-se la o mai mare suplețe și rapiditate în manevra.

Revoluția franceză de la 1789 a dat un nou impuls istoriei universale, schimbările politice și sociale determinate de aceasta s-au răsfrânt și în planul managementului militar și a gândirii militare. Managementului militar și arta militară a epocii înregistrează un salt calitativ. Ea nu mai este limitată la caracterul practicist ci, sub influența filosofiei și politicii, teoreticienii militari încearcă să dezvăluie, de pe poziții științifice, esența, caracterul, natura, originea și legitățile războaielor. Clausewitz, de pildă, ca discipol a lui Hegel, a pătruns adânc în cunoașterea în managementului militar și a gândirii militare.

Are loc un proces de sistematizare a științei militare, de definire a noțiunilor și ale diferitelor ramuri ale sale. Managementului militar și arta militară, strategia, tactica, logistica, alte concepte și categorii au căpătat, în aceasta perioadă, semnificații pe care le păstrează, în esență, până în zilele noastre.

Dintre conducătorii-managerii militari ai Republicii franceze, Carnot a fost singurul care a desfășurat o activitate teoretică mai importantă. Dar această epocă precum și deceniile următoare, au purtat amprenta activității teoretice, dar mai ales practice a lui Napoleon. El cunoștea temeinic realizările gândirii militare ale precursorilor și ale propriei sale epoci, sprijinindu-se pe ele în elaborarea campaniilor. La întocmirea planului campaniei din Italia din 1796-1797, de pildă, a studiat cu atenție scrierile lui Villars, Vendôme și Eugeniu de Savoia.

Cea mai mare parte a activității teoretice a lui Napoleon s-a desfășurat într-o perioadă mai liniștită din viața lui, în perioada exilului de pe insula Sf. Elena. Acolo a scris „Memoriile” sale în care se auto justifică, precum și lucrarea sa teoretică pe marginea cărții lui Rogiat: Note asupra lucrării „Considerații asupra artei războiului”. Dar și în aceasta recunoaștem cu greu pe acel comandant-manager militar care a răscolit Europa timp de aproape două decenii. Este adevărat că, mai cu seama în probleme de amănunt, tactice și organizatorice, a făcut numeroase observații demne de atenție, totuși nu s-a preocupat de generalizări teoretice profunde despre legitățile războiului și nu ne-a lăsat o imagine corespunzătoare despre propria sa artă militară. Cu toate acestea, influența exercitată peste decenii de Napoleon a fost imensă; din observațiile sale, emise uneori la întâmplare, s-au alcătuit sisteme, ideile sale au fost dezvoltate, analizate.

Nici Clausewitz și nici Jomini, iar dintre cei de mai târziu, Ardant du Picq sau Moltke, n-ar fi fost capabili să făurească sisteme teoretice, dacă n-ar fi luat drept baza principiile lui Napoleon.

Având în vedere aceste priorități, prognozei, și planificării ca atribute ale conducerii, le revine sarcina de a stabili, pe de-o parte, în ce direcție trebuie să evolueze sistemul (organismul) militar, spre a răspunde așteptărilor pentru care a fost creat, iar pe de altă parte, care sunt tendințele de schimbare, încotro trebuie să dirijate eforturile și acțiunile.

Note bibliografice

- * * *, *Lexicon militar*, Editura Militară, București, 1980, pag. 341
- Lt.col.drd. Alexandru Rizescu, *Revista Academiei Terestre, Aspecte ale istoriei gândirii militare până în secolul al XIX-lea*, nr.4 din 1999, Sibiu 1999
- Col.dr. Soare Corneliu, *Istoria gândirii militare românești*, Editura Militară, București, 1974, pag. 9
- Col.dr. Simion Pitea, col.dr. Gheorghe Tudor, *Pagini din gândirea militară universală*, vol. I, Editura Militară, București, 1984, pag. 10
- Sun Tzi, *Arta războiului*, Editura Militară, București, 1976, pag. 43